

Kommentar

Erik Schultz

Institut for Psykologi, Københavns Universitet

Du ser mig, altså er jeg

De fleste er nok bekendte med vittigheden om to psykologer, som møder hinanden på gaden. Den ene siger til den anden: "Dav, du har det godt, hvordan har jeg det?".

Vittigheden passer i særlig høj grad på Meads teori, som er en radikal repræsentant for det perspektiv, man på velkendt århusiansk maner kalder et udefra-ind-perspektiv. I følge Mead er det væsentlige i menneskets bevidsthed importeret.

I et meadsk perspektiv er det derfor lidt vanskeligt at beskrive, hvad man skal forstå ved en eksistentielt fastlåst situation for et menneske, for meningen i vor livsbane bestemmes ikke i særlig høj grad af os selv. Det er først og fremmest vor kultur, som løser den opgave. Willerts artikel insisterer imidlertid på et meadsk grundlag.

Jeg har altid haft det lidt svært med teoretikere, der kanoniserer en udvalgt teori, og har egentlig aldrig opfattet Willert som teoretiker af den type. Faktisk mener jeg heller ikke, at han holder sig ganske inden for den udvalgte ramme, når han i artiklens sidste del udfolder sin egen bevidsthedsmodel. Som kommentator vil jeg i hvert fald forsøge at indløse denne påstand.

Artiklen er ganske velskrevet på vanlig willertsk facon. På de første 16 sider præsenteres det meadske grundlag, der beskriver bevidsthedsfunktionen generelt, og netop på side 16 introduceres overgangen til den særlige situation, der består af mødet mellem en eksistentielt fastlåst persons bevidsthed og en professionel psykologs ditto. Herefter udvikles bevidsthedsmodellen som et supplement til en meadsk rammeforståelse, men min påstand er altså, at Willert sprænger denne ramme. For min skyld må han meget gerne sprænge den, men det må han jo ikke for sin egen. For hvis det viser sig, at Mead blot er en af mange teoretikere, som har bidraget til den erfaring bevidsthedsmodellen opsamler, bliver artiklens markant positive særbehandling af Meads teori meningsløs.

Jeg vil give tre kommentarer til artiklen. Hver kommentar udløser et spørgsmål til Willert.

Først vil jeg undre mig over, at Willert vælger at præsentere en udvalgt behaviourisme- og introspektionismekritisk teori for et dansk almenpsykologisk publikum, når vi i høj grad tilhører en mainstream, der fra mange teoretiske sider - Meads inklusive - har fået denne vej banet og asfalteret til en komfortabel motorvej, hvorfra man kan se behaviourismens og introspektionismens veje som tilgroede stier, ingen af os rigtigt længere vil køre på. Dernæst vil jeg prøve at lave Willerts øvelse på min egen måde, idet jeg vil præsentere nogle konsultationsrelevante begreber fra Meads psykologi. Endelig vil jeg på det grundlag indløse påstanden om, at Willert

sprænger Meads ramme, delvist med rette i forhold til sagens substans men ikke i forhold til artiklens betingelser.

Opgøret med behaviourismen og introspektionismen. Artiklens udvalg af aspekter fra Meads teori er for mine øjne først og fremmest sket med det ærinde at redegøre for Meads begrebsarbejde med at bane en psykologisk vej, der respekterer den økologiske relation mellem individ og omverden. En respekt, der savnes hos såvel behaviourister som introspektionister. Willerts præsentation af Meads overvejelser angående de præhumane økologiske forudsætninger for psykens udvikling og humanpsykens udvikling heri og -fra kan ikke fremkalde væsentlige kommentarer fra min side.

Men det er jo ikke denne side ved Mead, som forekommer mest relevant, når man skal arbejde sig gennem hans teori til implikationer for den særlige situation, hvor et fastlåst menneske konsulterer et mindre fastlåst, der netop lever af at låse op. Jeg savner en præsentation af de begreber hos Mead, som kan løse den opgave, for det må være herfra, at man vil kunne se Willerts egen bevidsthedsmodel som en naturlig udbygning.

Det interesserede ikke Mead synderligt at løse Willerts opgave. Meads ærinde var at tegne et billede af den menneskelige "mind" i generel forstand, og han var derfor optaget af at beskrive den i sin sædvanlige tilstand, hvor den selv magter at løse dagens og vejens problemer. Willert skal imidlertid ud fra Meads teori om den velfungerende "mind" beskrive, hvorledes noget kan gå galt, så den må til reparation hos en psykolog.

Mit første spørgsmål til Willert er derfor: "Hvorfor sigter artiklens udvalg af Meads teori på at præsentere hans opgør med behaviourismen og introspektionismen, når vi er så fortrolige med slige opgør og når artiklens eget ærinde går ud på at fremhæve det meadske grundlag for bevidsthedsmodellens brug i psykologisk, konsultativ praksis?"

Willerts øvelse på min måde. Jeg vil nu skitsere et konsultationsrelevant udvalg af Meads teori for at skabe en basis, hvorfra jeg kan kommentere slægtskabet mellem denne teori og Willerts bevidsthedsmodel.

Vi starter med at se, hvorledes Mead opfatter forskellen på mennesket og præhumane livsformer.

De præhumane skabninger - dyrene - lever i en økologisk sammenhæng mellem organisme og omverden. Deres sanser påvirkes, men ikke alle påvirkninger gør indtryk. Dyret udvælger nemlig fra det sansemæssige overskudsager den lille del, som er relevant i den aktuelle her-og-nu-situation. Eksempelvis sådan, at et dyr, som føler sig truet, slet ikke

"ser" mad i omverdenen, selvom der er information herom til sanserne. I dette eksempel er der dels en over nakken til behaviouristerne, når de mener, at dyret reagerer på bestemte stimuli på generel facon, for dyret udvælger grundet sin aktuelle organisme-omverden-situation, hvad det fra sansebombarde-mentet vil stimuleres af. I eksemplet er der også et nakke- drag til introspektionisterne, som mener, at det visuelt påvirkede individ sammensætter et indtryk betinget af påvirkningerne, for individet er allerede under indtryk af organisme-omverden-situationen, som betinger, hvad der må gøre indtryk.

Kan vi tale om, at dette udvalg af information er kognitiv perception af samme type, som hos mennesket?

Det kan vi ikke, ifølge Mead. Som dyrene udvælger mennesker dog også i deres perception, hvad der må gøre indtryk, men mennesker har fået evnen til at tolke det udvalgte indtryk som en lille del af noget meget mere omfattende, der ikke aktuelt foreligger i sansningens informationsmængde. Der er ifølge Mead tale om bevidst, kognitiv perception hos mennesker, fordi den indtryksgivende lille del af sansepåvirkningen tolkes som "symbol" på noget ikke sanseligt foreliggende, og hvor tolkningen giver den sansebaserede information "mening". I den forstand "interagerer mennesket symbolsk" med sin omverden, og denne symbolske interaktion betyder, at mennesket har en "mind".

Når mennesket befinder sig i et møde med et andet menneske, udvælges for det første en lille del af sansepåvirkningerne til det, der overhovedet må gøre indtryk. For det andet tolkes dette indtryk som et symbol på det andet menneskes "intention(er)", for herved bliver den andens adfærd meningsfuld. Vi konstruerer på denne måde hinandens intentioner i vor perception.

På basis af disse generelle overvejelser over den menneskelige minds natur, beskriver Mead genesen fra den første primitive mind hos en nyfødt henover barndomsudviklingen til den voksne mind.

Spædbarnet er, som alle levende skabninger, altid i en økologisk her-og-nu-situation. Som dyret vil det udvælge, hvad der må gøre indtryk og, selvfølgelig, spontant bevæge sig betinget af dette indtryk. Denne spontanitet kalder Mead "I", og den kan ikke perciperes af spædbarnet, men derimod af en stor voksen, som hengivent pusler om sin nyfødte. Den hengivne voksne svarer barnet med sin tolkning af intentionen i barnets bevægelser. Et sådant svar kan barnet med sin menneskelige perception tolke som en intention fra den anden, og hermed er vi ifølge Mead ved selve motoren i den menneskelige selvbevidstheds udvikling. Barnet tolker symbolsk via sin perception, hvad en anden fortæller om barnets intentioner. Derved lærer barnet sine intentioner at kende gennem en andens tolkning heraf, og dette kendskab kalder Mead for "me".

Snart kan barnet tolke et mennesketomt rum som et befolket rum, hvis barnet tidligere har perciperet rum med mennesker i. Det ligger i selve den symbolske interaktions natur, idet den menneskelige perception tolker ud over sansemængden. Barnet kan derfor lade en forestillet anden se og bevare barnets bevægelser. Barnet tiltaler sig selv ved at indtage denne andens position og tolke sine egne bevægelser "med den andens øjne" og kommentere dem.

Det helt lille barn kan selvfølgelig ikke tale og forstå sprog, men dets forældre har talt til det, som om det kunne.

Derfor kan barnet pludre, ifølge Mead. Det tiltaler sig selv, som det tidligere har hørt forældrene gøre det (så godt det nu kan), og afslører derved med sin pludren, at det udefra er blevet set som et talende individ. Barnets selvbevidsthed er i denne situation et tiltalende "me", der tolker sig selv som et individ, man tiltaler.

Vi er nu ved en pointe, som ikke kan kontraveneres, uden at man forlader Meads teori. Når et menneske - i barndommen eller senere - skal blive bevidst om sig selv, må det altid ske fra den andens position, som man dog godt selv kan indtage. Man (me) vil i så fald tolke intentionen i egne bevægelser (I), som en anden kunne gøre det, for "I" kan ikke opleves i sig selv. For Mead indebærer det, at man ikke med mening kan tale om et ydre og indre perspektiv på et menneskes intentioner. Perspektivet er altid ydre. Selverkendelse er erkendelse af én selv set med andres øjne, som specielt godt kan være egne øjne, når man sætter sig i den andens position. Mundheldet "jeg må vel bedst selv vide, hvad jeg vil" passer ikke ifølge Meads teori. Jeg må se mig, som de andre ser mig, for at kunne vide, hvad jeg vil, og derfor kan jeg ikke påberåbe mig nogen særstatus som sandhedsvidne til mine egne intentioner.

Tilbage til barnet, som nu er ved at blive større. Det er i gang med at lære sig selv bedre og bedre at kende gennem forældrenes tolkning. Barnet erkender sig for eksempel nu også som en, der kan "læse avis" ved at blade rundt i den, som forældrene har gjort det sammen med barnet. Efterhånden kan barnet supplere sin selverkendelse (sit "me") ved at spille roller. Mead siger, at barnet har nået "play stage" i sin udvikling. Barnet kan for eksempel spille børnehavepædagog og dermed afprøve denne rolle som sin egen egenskab. I et senere stadie, som Mead kalder "game stage", kan barnet erkende sig selv i menneskeligt samvær, som er opbygget af mange roller-positioner. Barnet kan for eksempel se sig selv som både medspiller og modspiller i boldspil, og variere sin rolle efter kulturelt definerede regler. Pø om pø opbygger barnet sit "me" til en selverkendelse, der gennem sprog og øvrige kulturdefinerede regulativer placerer det som en ganske bestemt person i samværet med andre. De andre i samfundet opfatter generelt, hvem personen er i samværet, og det er denne generelle opfattelse, der bliver personens selverkendelse, som Mead kalder "den generaliserede anden".

Et individ, som har udviklet sit "me" helt frem til den generaliserede andens stadie, behøver ikke nødvendigvis leve med en konform selvopfattelse, selvom Meads teori vel sagtens har lettere ved at beskrive konformitet end autenticitet, men det må ikke overses, at et udviklet "me" ifølge Mead kan alternerer mellem forskellige roller og følgelig autentisk definere sin egen samfundsplacering. Man kan derfor ikke kritisere Mead for at beskrive et menneske, der er totalt fastlåst i den konformitet, som den generaliserede anden på ethvert tidspunkt er resultatet af, men jeg synes godt, at man kan spørge lidt nærgående til, hvordan det ifølge Mead overhovedet kan ske, at et menneske skulle kunne blive utilfreds med sin selvopfattelse. For ifølge Mead er ethvert menneske i sin selvopfattelse blevet defineret af de andres tolkninger, og erfaringer af mange af slagsen har udrustet mennesket med en evne til at se sig selv fra mange (ydre) synsvinkler, hvorfor mennesket har kapacitet til selv på fleksibel rollealternerende vis at løse

dagens og vejens problemer, og der er ikke i Meads teori belæg for at sige, at visse importerede roller fra de andre skulle være mere utilfredsstillende end andre.

Willert møder imidlertid i sin konsultation mennesker, der - sagt i meadsk jargon - lider under kvaliteten af deres "me", og Willert fremhæver direkte Mead som konsultations-relevant teoretiker side 16 efter netop at have beskrevet det meadske argument for, at mennesker selv kan løse eksistentielle problemer, hvorfor det bliver umuligt at forstå, hvorfor de så skal til psykolog?

Jeg ser det som en teoretisk svaghed hos Mead, at han meget vanskeligt kan skelne mellem gode og dårlige tolkninger fra forældre og senere andre "andre", der med deres svar på barnets spontane "I"-udspil opbygger den generaliserede anden. Problemet opstår hos Mead, fordi han, som mange andre "konstruktionister", opfatter vore tolkninger af hinanden som "konstruktioner". Selvfølgelig har Mead ret i, at den perceptuelle proces rummer konstruerende aspekter, men han har ikke ret i, at det er de udvalgte sansninger, der konstrueres til et percept. Det er derimod sanseudvalg, hukommelse og andre kognitive funktioner, som samlet opbygger perceptionen. Intentionen i den andens adfærd findes som en objektiv realitet derude, og den perciperes direkte som den objektive realitet, den er, når alle kognitive funktioner er intakte. En nærmere begrundelse herfor har jeg tidligere givet (Schultz, 1988). I øvrigt har også Mammen (for eksempel 1986) gjort opmærksom på det problematiske i at placere det ontologiske møde mellem organisme og omverden på det sansemæssige kighulsniveau. Mead har en økologisk bestræbelse i sin psykologi via begrebet om den aktivt udvælgende perceptionsproces, men han overvinder ikke den monadeagtige sansepsykologi.

Denne manglende realisme hos Mead indebærer for mig at se, at menneskebarnet importerer tolkninger af sig selv, som alle kan være lige gode. Tager jeg fejl heri, kan Willert passende korrigerer mig. Derfor spørger jeg: "Hvordan skelner Mead mellem det kvalificerede og det ukvalificerede - eller bare gode og dårlige - svar på et medmenneskes I-udspil?"

Accept, forstærkning og dannelse. Ifølge Willerts bevidsthedsmodel kan et menneske være bevidst om fire rum. To af rummene defineres ved bevidstheden om mødet med den ydre verden, dels mødet med "sproget" og dels mødet med "den anden". De andre to rum defineres ved mødet med den indre verden, dels mødet med "bagagen" og dels mødet med "begæret". Kategoriseret på den anden led udgør "bagagen" og "sproget" bevidsthedens møde med fortiden, mens "den anden" og "begæret" rummer mødet med fremtiden.

Uanset bevidsthedsmodellens reelle kvalitet kan den vanskeligt ses som en loyal meadsk model. "Bagage" og "begær" må ifølge Mead være dannet gennem "de andres" "sproglike" tolkninger, så i mødet med en konkret anden - for eksempel Willert - må et menneske, der har påtaget sig rollen som klient, rumme en bevidsthed om, hvordan "man" plejer at møde bagage og begær, og dette "man" er klientens selvbevidsthed. Der kan derfor ikke ifølge Mead være forskel på indre og ydre bevidsthedsrum.

Jeg mener faktisk, at Mead har ret heri, så nu kritiserer jeg Willerts model for det uheldige i, at den sprænger denne side af Meads indsigt. Et menneske har ikke ydre og indre

bevidsthedsrum, men derimod en bedre eller dårligere selvopfattelse, og den skelnen savner jeg som sagt hos Mead og også i Willerts model.

Jeg savner den imidlertid ikke i Willerts fire eksempler (p. 40ff), som for mine øjne slet ikke lever op til den erklærede sortering i de fire bevidsthedsrum. Jeg finder stort set alle fire rum i alle eksemplerne. Der er alle steder tale om, at klienterne "sprogligt beretter" om "bagage" og "begær" til "den anden (Willert)". For mig at se handler eksemplerne om, at klienternes selvopfattelser er forkerte, og da selvopfattelser dannes gennem mødet med de andre, tilbyder Willert sig som et medmenneske, der giver rigtige tolkninger.

Derfor har jeg det godt med, at Willert i sine eksemplificerende cases anerkender forskellen på gode og dårlige svar fra "den andens position", men skidt med, at Willert teoretisk opererer med en forskel på ydre og indre sider af bevidstheden.

For mig at se har den psykologiske tradition tre bud på den gode tolkning fra "den andens position", som supplerer hinanden ganske godt. Jeg kalder disse bud for henholdsvis accept, forstærkning og dannelse.

Man skal for det første helhertet acceptere, at næstens I-udspil i verden er, som det er. Det indebærer ikke en accept af det moralsk korrekte i alle udspil, men den tolkende konstatering af at et menneske gør, hvad det gør, skal tilbagesendes til vedkommende i en accepterende atmosfære. Det er ikke mindst Rogers, som har æren af at beskrive denne normative kvalitet i vor kommunikation.

Man skal for det andet, stærkt afhængigt af situationen, deltage forstærkende i næstens I-udspil. Særligt tydeligt ses denne kvalitet i kommunikationen mellem forældre og børn på cirka et år. Forældrene griber barnets I-udspil og dramatiserer det ind i en næsten skabagtig seance, hvorved forældrene hjælper barnet til at sætte sin aktuelle tilstand i bevidsthedsmæssigt relief, hvorfra forældrene og barnet i fællesskab kan følges i et synkroniseret forløb. Det skabagtige forsvinder selvfølgelig i kommunikation mellem større børn og voksne, men tilbage bliver den normative fordring om at kommunikere med en tydelig deltagelse i næstens I-udspil, så næsten selv kan se, hvad han gør overfor den anden, og således, at to kommunikerende mennesker i fællesskab kan skabe synkrone bevidsthedsforløb. Winnicott er en af de teoretikere, som har interesseret sig for denne normative side af kommunikationen.

Man skal for det tredje påvirke næstens I-udspil på en sådan måde, så de justeres til konformitet med kulturens diskurser. Dette normative aspekt i kommunikationen mangler både Rogers og delvis Winnicott teoretisk blik for, ligesom Willert heller ikke behandler det teoretisk. Mead er imidlertid et stykke ad vejen en af de store teoretikere, hvad dette kommunikationsaspekt angår, for det er ved selvbevidsthedens dannelse gennem de andres rolleeksempler, at menneskebarnet tilegner sig sin kulturelle placering.

Man kunne godt teoretisk overskridende supplere Meads teori med betragtninger over gode og dårlige diskurser for menneskelig dannelse og forsøge at placere den praktisk intervenserende psykologs diskurs(er) i denne sammenhæng. Jeg har selv givet et bud herpå (Schultz, 1998 ch 15) ved at påpege, at psykologisk intervention har sin plads i en demokratisk kultur, som mennesker skal omsko-

les til fra en herredømmekultur, hvorfor psykologisk intervention må ses som den demokratiske kulturs sjælesorg, og intervererende psykologer som demokratiets præsteskab. Problemet i mange menneskers selvbevidsthed består i, at de gennem mødet med de andre har erfaret, at nogle mennesker(s positioner) er mere værd end andre, og at disse "fastlåste" mennesker desværre selv tilhører de lidt værdifulde. Man ser det ganske tydeligt i Willerts tredje eksempel side 41, hvor klienten direkte opfatter sig selv som et ulækkert, ubrugeligt menneske, for det har "man" jo nok ment i den udemokratiske kulturniche, som klienten kommer fra og plejer at færdes i.

Mit sidste spørgsmål til Willert må være: "Burde Meads indsigt om kulturens betydning i selverkendelsen ikke være medtaget i en model, som bygger på Mead, og burde modellen ikke suppleres med dels den indsigt i gode og dårlige kulturelle diskurser, som jeg har forsøgt at påpege, og dels med den indsigt i de to andre normative krav til den gode kommunikation, som eksempelvis Rogers og Winnicott har beskrevet, og som Willert selv praktiserer?"

Referencer

- Mammen, J:(1986): Erkendelse som objektrelation. I: *Psyke & Logos*, 1, p. 178-202.
- Schultz, E:(1988): *Personlighedspsykologi på erkendelsesteoretisk grundlag*. Kbh: Dansk Psykologisk Forlag.
- Schultz, E:(1998): *Frihed og bånd i menneskelivet*. Kbh: Dansk Psykologisk Forlag.